

Widacka, Hanna

Szata graficzna druków funeralnych poświęconych Stanisławowi Leszczyńskiemu i jego córce, królowej Marii

Kronika Zamkowa 1-2/51-52, 61-71

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanna Widacka

SZATA GRAFICZNA DRUKÓW FUNERALNYCH,
POŚWIĘCONYCH STANISŁAWOWI LESZCZYŃSKIEMU
I JEGO CÓRCIE, KRÓLOWEJ MARII

Śmierć Stanisława Leszczyńskiego, dwukrotnego króla Polski oraz księcia Lotaryngii i Baru (Lunéville 23 II 1766), a wkrótce potem jego córki Marii, królowej Francji (Wersal 24 VI 1768), spowodowała nieuchronne pojawienie się na francuskim rynku wydawniczym druków upamiętniających oba smutne zdarzenia. Druki te, zawierające mowy pogrzebowe lub opisy ceremonii żałobnych, nie były wszakże ani tak liczne, ani tak okazałe, jak by można się spodziewać, skoro na skroniach ojca i córki spoczęły korony królewskie. Poza tym nie wszystkie wydawnictwa ilustrowano rycinami, zaś szata graficzna, występująca tylko w niektórych, wydaje się również zbyt skromna w stosunku do możliwości dworu wersalskiego.

W zbiorach Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej zachowały się trzy takie publikacje ilustrowane, wszystkie w formacie 4°, a więc o stosunkowo niewielkich wymiarach. Pierwsza dotyczy Stanisława Leszczyńskiego i nosi tytuł: *Description du mausolée et de la pompe funèbre faite dans l'église de Notre-Dame, le 12 Juin 1766* [...]]; zawiera 17 stron tekstu. Druk wydał w Paryżu w tymże roku Pierre Robert Christophe Ballard, sygnujący się na karcie tytułowej jako „seul Imprimeur pour la Musique de la Chambre & Menus - Plaisirs du Roi, & seul Imprimeur de la grande Chapelle de Sa Majesté”²; tam znalazł się również jego okazały i wytworny sygnet wydawniczy, cięty przez anonimowego artystę w drewnianym klocku, przedstawiający lilie burbońskie w zwieńczonym koroną

kartuszu, flankowanym liśćmi palmy i otoczonym instrumentami muzycznymi (il. 1)3.

Pełna przepychu *pompa funebris* Leszczyńskiego odbyła się 12 czerwca 1766 r. w katedrze Notre-Dame w Paryżu, urządzona z rozkazu Ludwika XV przez księcia i para Francji, Jacques'a-Louisa d' Aumonta (1723-1799), a zorganizowana przez Denisa-Pierre'a-Jeana Papillon de La Ferté, określanego jako „Intendant & Contrôleur Général de l' Argenterie, Menus Plaisirs & Affaires de Sa Majesté”. Szczegółowy opis uroczystości otwiera horyzontalna winieta żałobna, zamieszczona na stronie trzeciej, sygnowana: *C. N. Cochin filius del. 1766 B. L. Prevost Sculpsit*⁴. Przedstawia pogrążone w rozpacz kobiece alegorie Lotaryngii (z lewej) i Francji (z prawej), siedzące u stóp królewskiego sarkofagu, na tle symetrycznie podpisanej gronostajowej draperii (il. 2). Autorem rysunku był Charles-Nicolas Cochin Młodszy (Paryż 1715 - Paryż 1790), malarz i grafik, twórca projektów do rozlicznych *fêtes galantes*, *pompes funèbres* i innych ceremonii na dworze wersalskim⁵. Kompozycję wytrawił w akwafortcie Benoist-Louis Prévost (Paryż 1747 - zm. 1804 lub 1809), profesjonalny sztycharz i rysownik, specjalizujący się w ilustracji książkowej.

Charakter dokumentarny mają - dołączone na końcu woluminu - trzy tablice akwafortowe, wszystkie sygnowane: *M. A. Challe inv. Martinet Sculp.* Wyobrażają one dwa ujęcia królewskiego katafalku w typie kolumnowo-obeliskowym, na sześciostopniowym cokole, od

1. Anonimowy drzeworytnik francuski, sygnet wydawniczy Pierre'a Roberta Christophe'a Ballarda, drzeworyt, 1766. Fot. Biblioteka Narodowa (BN) / Anonymous French wood engraver: publisher's seal of Pierre Robert Christophe Ballard, woodcut, 1766. Photo National Library (BN)

2. Benoît-Louis Prévost, wg rysunku Charles'a Nicolasa Cochina Młodszego, winieta żałobna - rozpaczające alegorie Lotaryngii i Francji, akwaforta, 1766. Fot. BN / Benoît-Louis Prévost, after a drawing by Charles Nicolas Cochin the Younger: funeral vignette (headpiece) - allegory of a grieving Lorraine and France, etching, 1766. Photo BN

3. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Stanisława Leszczyńskiego w paryskiej katedrze Notre-Dame, 12 VI 1766; ujęcie frontalne, akwaforta, 1766. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Stanisław Leszczyński in the Parisian Cathedral of Notre-Dame, 12 June 1766; view from the front, etching, 1766. Photo BN

strony krótszego i dłuższego boku (il. 3-4)⁶. Właściwy sarkofag, pokryty monarszym płaszczem i zwieńczony koroną, wznosi się wysoko na ramionach czterech kobiecych postaci - posągów personifikujących heroiczne cnoty. Wykonał je w białym marmurze i w nadnaturalnej wielkości rzeźbiarz włoski Agostino Bocciardi (lub Bocciardo), urodzony w Genewie około 1729 r., działający w Paryżu (zm. Paryż 11V 1797), a zatrudniony przez dwór wersalski jako dekorator katafalków⁷. Opisaną konstrukcję flankują w narożach cztery klasycystyczne obeliski z panopliami i owalnymi medalionami na cyprysowych festonach. Całości dopełnia *Plan du catafalque* (il. 5), ujęty pełnoplastycznie z lotu ptaka, zaopatrzone w podziałkę w sążniach (*toises*)⁸.

4. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Stanisława Leszczyńskiego w paryskiej katedrze Notre-Dame, 12 VI 1766; ujęcie boczne, akwaforta, 1766. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Stanisław Leszczyński in the Parisian Cathedral of Notre-Dame, 12 June 1766; view from the side, etching, 1766. Photo BN

Rysunki - podkłady do rycin sporządził Charles-Michel-Ange Challes lub Challe (Paryż 18 VIII 1718 - Paryż 8 I 1778), malarz, grafik, architekt i pisarz, od 1765 r. najbardziej znany jako „dessinateur du Cabinet du Roi”, kiedy to zastąpił Michela-Ange'a Slotzta. Zastąpił też jako reżyser spektakli organizowanych w Fontainebleau i rysownik okazjonalnych uroczystości (np. iluminacje w Wersalu dla uczczenia narodzin delfina Ludwika, funeralia tegoż, egzekwie infanta Dom Felipe, Stanisława i Marii Leszczyńskich, Ludwika XV, dekoracje teatralne). Zacytowany w sygnaturze Martinet to zapewne François-Nicolas, rysownik, grafik oraz inżynier (ur. Paryż 1731 i tam działający ok. 1760), brat Angeliki parającej się również rytownictwem. Martinet rytował

5. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompafunebris* Stanisława Leszczyńskiego w paryskiej katedrze Notre-Dame, 12 VI 1766; plan katafalku, akwaforta, 1766. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Stanisław Leszczyński in the Parisian Cathedral of Notre-Dame, 12 June 1766; plan of the catafalque, etching, 1766. Photo BN

jeszcze plansze do *Histoire et Description de Paris* (3 tomy, 1779-1781) i *Histoire des Oiseaux* (1787). Omówione akwaforty Challesa-Martineta przekazują - jakże ulotny - obraz tych wspaniałych dekoracji, wznoszonych jednorazowo, a po odbytych egzekwiach z reguły rozbiieranych. Uroczystościom żałobnym towarzyszyły, usytuowane na stopniach tej wysmakowanej architektonicznej konstrukcji, płonące świece (z tekstu wynika, że było ich dokładnie 220), zamieniające mroczne wnętrza w charakterystyczną dla kultury francuskiej *chapelle ardente* - ale tego akcentu już na rycinie nie odnajdujemy. Załączone do druku tablice funkcjonują na zasadzie projektów architektoniczno-rzeźbiarskich, a nie rejestracji nastrojowych scen egzekwii ze sztafażem figuralnym we wnętrzu obitej kirem świątyni.

Drugą publikacją, utrzymaną w tym samym formacie i charakterze, co poprzednia, jest *Description du mausolée de très - haute, très - puissante et très*

- *excellente princesse, Marie-Charlotte-Sophie-Felicité Leszczyńska, reine de France*, wydana w Paryżu w 1768 r., w formacie 4°, u Ballarda, licząca 20 stron tekstu ilustrowanego dwiema winiętami i 4 rycinami-tablicami załączonymi na końcu woluminu⁹. Druk traktuje o *castrum doloris* królowej Marii Leszczyńskiej, wzniesionym, jak informuje karta tytułowa, w bazylice Saint-Denis pod Paryżem, 11 sierpnia 1768 r., na czas egzekwii zorganizowanych przez wspomnianego Papillona de La Ferté.

Karty tytułowej nie zdołał już sygnet wydawniczy Ballarda, lecz sygnowana akwaforta Bénéoïsta-Louisa Prévosta według rysunku Cochina Młodszego, przedstawiająca grupę sześciu puttów stoczonych na obłokach (il. 6)¹⁰. Uskrzydłone *bambini* - zgodnie z funeralnym charakterem winiety - oplakują dobrą królową: jedne szlochają, zakrywając twarz, drugie ocierają łzy bądź bezradnie rozkładają ręce, dwa inne trzymają w rękach wieniec z gwiazd, od którego rozchodzą się promienie. Nie brakuje też takich symboli wanitatywnych, jak klepsydra i zgaszona pochodnia.

6. Bénéoïst-Louis Prévost, wg rysunku Charles'a Nicolasa Cochina Młodszego, winieta żałobna - grupa rozpaczających puttów na obłokach, akwaforta, 1768. Fot. BN / Bénéoïst-Louis Prévost, after a drawing by Charles Nicolas Cochin the Younger, funeral vignette - a group of grieving putti on clouds, etching, 1768. Photo BN

7. Simon Charles Miger, wg rysunku Charles'a Nicolasa Cochina Młodsze­go, winieta żałobna - rozpaczająca alegoria Francji, akwaforta, 1768. Fot. BN / Simon Charles Miger, after a drawing by Charles Nicolas Cochin the Younger, funeral vignette - allegory of a grieving France, etching, 1768. Photo BN

Następna winieta (s. 5), poprzedzająca właściwy tekst, emanuje jeszcze większą rozpaczą: złamana bólem Francja - pod postacią młodej kobiety w koronie na głowie i w płaszczu królewskim haftowanym w lilie - upada we łzach nieopodal sarkofagu królowej, zdobnego kartuszem herbowym i częściowo przesłoniętego gałęziami dębu (il. 7)¹¹. Akwafortę wykonał uczeń Cochina Młodsze­go - rytownik Simon Charles Miger (Nemours 19 II 1736 - Paryż 28 II 1820), według sangwinowego rysunku swojego mistrza¹².

Cztery tablice akwafortowe umieszczone na końcu woluminu, które przedstawiają konstrukcję architektoniczno-rzeźbiarską w formie *tempietta*, wznoszącą się baldachimowo nad wysokim katafalkiem, wykonał znany już Martinet na podstawie rysunkowych projektów Challes'a; wszystkie ryciny są sygnowane u dołu: *M. C. Challe: Inv. Martinet Sculp.*, a ich odciski płyt obcięte (il. 8-11). I tak plansza *Elevation Geometrale* ukazuje widok *castrum doloris* od krótszego boku: na podeście stoją cztery kolumny korynckie, dźwigające zwieńczenie z siedzącymi postaciami cnót i aniołem na

postumencie. Następna tablica *Elevation Latérale* rejestruje ujęcie z dłuższego boku, dzięki czemu w tympanonie stają się widoczne herby Francji i Polski pod wspólną koroną. Rzuty poziome estrady (*Plan*) i plafonu (*Plan du plafond*) mogą służyć za przykład surowej klasycystycznej formy. Wreszcie ostatnia plansza *Coupe Géometrale* jest przekrojem podłużnym *tempietta*, bez dekoracji rzeźbiarskiej i bez właściwego katafalku¹³. Wśród rzeźb autorstwa Bocciardiego zwraca uwagę nadnaturalnej wielkości złożony posąg Anioła z laurem w rękach, wieńczący budowlę i symbolizujący Wieczność. Istnieje jeszcze druga wersja omówionych projektów, być może równoległa z poprzednią lub późniejsza (kolejność jest trudna do ustalenia). Komplet czterech luźnych akwafort, przechowywanych w Gabinecie Rycin Muzeum Narodowego w Warszawie¹⁴, przedstawia *castrum doloris* (z 8 rzeźbami) w formie bardziej konwencjonalnej i bogatszej (kolumny korynckie zastąpiono jońskimi, w narożnikach między nimi umieszczono posągi cnót; na miejscu anioła pojawił się wazon płomienisty, zaś nad katafalkiem zawieszono

8. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Marii Leszczyńskiej w bazylice Saint-Denis, 11 VIII 1768; ujęcie frontalne, akwaforta, 1768. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Maria Leszczyńska in the Saint-Denis Basilica, 11 August 1768; view from the front, etching, 1768. Photo BN

świecznik)¹⁵. Z powstałych dwóch wersji projektów Challesa-Martineta zrealizowano z pewnością tylko jedną; czy była nią wersja zamieszczona w druku funeralnym, czy znana tylko z zespołu luźnych odbitek, tego tak naprawdę nie wiadomo, wobec zwyczajowego demontażu architektury okazjonalnej. Organizatorzy egzekwii żałobnych najprawdopodobniej mieli do wyboru obie wersje. Jednak czy zamieszczenie w druku wersji mniej ozdobnego *castrum* oznacza, że w bazylice Saint-Denis zrealizowano ten

9. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Marii Leszczyńskiej w bazylice Saint-Denis, 11 VIII 1768; ujęcie boczne, akwaforta, 1768. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Maria Leszczyńska in the Saint-Denis Basilica, 11 August 1768; view from the side, etching, 1768. Photo BN

właśnie wariant? I czy wersja druga, bogatsza, kiedykolwiek znalazła się w druku, i czy w ogóle była doń przeznaczona? Takie i podobne pytania muszą na razie pozostać bez odpowiedzi.

Publikacji *Description du mausolée* towarzyszył utrzymany w identycznym formacie druk Jeana-George'a Le Franc de Pompignan, biskupa du Puy, pt. *Oraison funebre de [...] très - excellente princesse Marie, princesse de Pologne, reine de France et de Navarre, Prononcée à Saint-Denis le 11 du mois d' Août 1768*, wydany

10. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Marii Leszczyńskiej w bazylice Saint-Denis, 11 VIII 1768; rzuty poziome estrady i plafonu *tempietta*, akwaforta, 1768. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Maria Leszczyńska in the Saint-Denis Basilica, 11 August 1768; horizontal plan of the platform and ceiling of the *tempietta*, etching, 1768. Photo BN

u Guillaume'a Desprez w Paryżu w 1768 r.¹⁶. Ozdobiły go dwie akwaforty Bénédicta-Louisa Prévosta, wykonane według własnych rysunków, obie w charakterze wianiet. W pierwszej, zamieszczonej na kartce tytułowej, dominują akcenty wanitatywne: na obłokach, obok kartusza z herbami Francji i Polski, z którego spływa płaszcz gronostajowy, widnieją zgaszone pochodnie, uskrzydłona klepsydra i porzucona królewska korona (il. 12)¹⁷. Druga rycinka, otwierająca właściwy tekst mowy pogrzebowej i sygnowana *B. L. Prevost*

11. François-Nicolas Martinet, wg projektu Charles'a-Michela-Ange'a Challes'a (Challe'a), *pompa funebris* Marii Leszczyńskiej w bazylice Saint-Denis, 11 VIII 1768; przekrój pionowy *tempietta*, akwaforta, 1768. Fot. BN / François-Nicolas Martinet, after a design by Charles-Michel-Ange Challes (Challe), *pompa funebris* of Maria Leszczyńska in the Saint-Denis Basilica, 11 August 1768; transverse section of the *tempietta*, etching, 1768. Photo BN

del. et Sculp. 1768, przedstawia umierającą na łożu królową Marię, której dodaje odwagi alegoria wiary z krzyżem w ręce (il. 13)¹⁸. Grupę otaczają dziewczęce alegorie cnót, pogrążone w żalu; w nogach łoża kłęczy zdruzgotana alegoria Francji w koronie na głowie i w monarszym płaszczu zdobnym w lilie, zwrócona ku tarczy z herbem Burbonów. Scena rozgrywa się ni to we wnętrzu, ni to w plenerze: tło stanowią draperia, fragmentarycznie pokazana architektura, obłoki i ściana drzew.

13. Benoist-Louis Prévost, wg własnego rysunku, winieta żałobna - śmierć Marii Leszczyńskiej wspieranej przez alegorię Wiary, akwaforta, 1768. Fot. BN / Benoist-Louis Prévost, after his own drawing, funeral vignette - the death of Maria Leszczyńska supported by an allegory of Faith, etching, 1768. Photo BN

Szata graficzna omówionych wyżej druków została wykonana przez profesjonalnych artystów, zatrudnianych w tzw. Menus-Plaisirs, czyli specjalnym urzędzie dworskim, kierowanym przez dekoratorów królewskich (do tych ostatnich należał

też wspomniany Challes). Jest ona bardzo typowa dla wszystkich trzech wydawnictw i sprowadza się do schematu: winieta na karcie tytułowej, winieta otwierająca tekst właściwy oraz nienumerowane tablice na końcu woluminu.

Tematyka obejmuje wyłącznie sceny alegoryczne oraz architekturę i rzeźbę okazjonalną, na ogół rezygnując z wizerunków *sensu stricto* dostojnych zmarłych. Obraca się także wśród jednego kręgu nazwisk: Bocciardi, Challes, Cochin Młodszy, Martinet, Prévost - artystów znających swój fach, ale - może z wyjątkiem bardzo płodnego Cochina, szczytującego się dorobkiem blisko 1600 prac - bynajmniej nie pierwszorzędnym. Druki oraz towarzyszące im ilustracje są kameralne. Nie oznacza to jednak, że stoją na najwyższym poziomie edytorskim i artystycznym. Mając w pamięci stosunkowo nie tak dawne, przepysznie wydane

i opłacone z kasy papieskiej *Parentalia*, poświęcone funeraliom Marii Klementyny Sobieskiej (Roma 1736)¹⁹, można jedynie ubolewać, iż Ludwik XV, nawet przez czysty cynizm, nie zatroszczył się o bardziej spektakularne upamiętnienie zgonów bliskich sobie osób - nielubianego teścia i zaniedbywanej małżonki. Wszakże śmierć Stanisława Leszczyńskiego przywracała Francji na zawsze księstwa Lotaryngii i Baru, a Marii - definitywnie uwalniała „króla arcychrześcijańskiego” od uciążliwego małżeństwa, pozwalając mu na pogrążenie się bez reszty w erotycznych uciechach w osławionym Parc des Cerfs.

PRZYPISY

1 Sygn. XVIII. 3.574. Zob.: K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 21, Kraków 1906, s. 224-225.

² Pierre Robert Christophe Ballard był synem Christophe'a Jeana François, zmarłego w 1765 r. Wywodził się z paryskiej rodziny wydawców muzykaliów i książek. Rodową firmę założył Robert Ballard, który w 1551 r. otrzymał od króla Henryka II Walezjusza stosowny przywilej. Rodzinna firma Ballardów bardzo podupadła po Rewolucji 1789 r. i zniknęła z pola widzenia na początku XIX w.

³ Drzeworyt, wym. 63 x 90 mm, odbity jako winieta na karcie tytułowej druku.

⁴ Akwaforta, wym. odcisku płyty 84 x 151 mm.

⁵ Artysta wykonał m.in. rysunki-projekty mauzoleum delfina Ludwika i jego małżonki Marii Józefy Saskiej (w tym jeden rysunek sangwiną, odnoszący się do projektu dla katedry w Sens), wystawione na paryskich aukcjach w 1929 i 1935 r., zob.: E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers. Nouvelle édition*, t. 2, Paris 1966, s. 556.

⁶ Akwaforty, odciski płyt obcięte. Wymiary kompozycji: 225 x 95 mm i 225 x 137 mm, zob.: J. A. Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974, s. 202, il. 144 na s. 203.

⁷ Syn Andrei Bocciardo w 1760 r. został przyjęty do Akademii św. Łukasza. W latach 1760-1781 współpracował przy katafalkach wzniesionych dla delfina Ludwika, infanta Dom Felipe, Stanisława i Marii Leszczyńskich oraz królowej Hiszpanii.

⁸ Akwaforta, odcisk płyty obcięty, wym. kompozycji 137 x 97 mm.

⁹ Sygn. XVIII. 3.7300. Zob.: Estreicher, *op.cit.*, s. 203. Egzemplarz druku, zakupiony do zbiorów Biblioteki w 1998 r., jest zaopatrzony na odwrocie okładki w litografowany ekslibris *BIBLIOTHÈQUE DE MR. MOREY*, a na karcie tytułowej w okrągłą pieczęć tuszową: *CASIMIR G. STANČZYKOWSKI C. M. LL. D. COLLECTION. MONTREAL*.

¹⁰ Rycina sygnowana: *C. N. Cochinfilius inv. B. L. Prevost Sculp.*, wym. odcisku płyty 113 x 115 mm.

¹¹ Akwaforta sygnowana *C. N. Cochin del. 1768 S. C. Migersculp.*, wym. odcisku płyty 84 x 142 mm.

¹² Rysunek Cochina, zatytułowany *La France pleurant sur le tombeau de la reine Marie Lezczinska*, pojawił się na paryskiej aukcji 13-15 XI 1922 r. (vente Georges Bourgairelle) i został wyceniony na kwotę 240 ówczesnych franków, zob.: Bénézit, *op.cit.*, s. 556. Miger został przyjęty do Akademii 31 I 1788 r.; jego artystyczny debiut w Salonie nastąpił rok później.

¹³ Wymiary kompozycji na poszczególnych planszach, wg kolejności w druku: 242 x 127 mm, 245 x 129 mm, 80 x 100 mm i 72 x 94 mm, 227 x 108 mm, zob. Chrościcki, *op.cit.*, s. 199, il. 145 i 146 na s. 204. Autor błędnie lokalizuje miejsce funeraliów w paryskiej Notre-Dame w dniu 9 IX 1768 r. (*ibidem*, s. 204, 294-295, 305).

¹⁴ Są to nowsze odbicia z płyt znajdujących się w muzealnych zbiorach Luwru, ofiarowane w 1916 r. Muzeum Narodowemu w Warszawie przez Mieczysława Rulikowskiego, nr inw. 7685, 7690-7696. Odbitki obejmują komplety dwóch

wersji: tej znajdującej się w druku (może pierwotnej i niezrealizowanej, jak utrzymuje Chrościcki, *op.cit.*, s. 199, repr. 145 na s. 204) oraz wersji rzekomo zrealizowanej (*ibidem* repr. 146). Dwa komplety o szerokich marginesach nie są obcięte, o ujednoliconym formacie ok. 352 x 246 mm.

¹⁵ Omawiana wersja jest utrzymana wg identycznego schematu kompozycyjnego, co poprzednia i tak samo sygnowana: ujęcie frontalne - *Elevation Geometrale*; ujęcie boczne - *Elevation*

lateralle, Plan des Plafonds i Plan de Lestrade na jednej planszy, *Coupe sur le milieu*.

¹⁶ Sygn. XVIII. 3.1437. Zob.: Estreicher, *op.cit.*, t. 24, Kraków 1912, s. 478.

¹⁷ Akwaforta sygnowana: *Prevost Sculp.*, wym. odcisku płyty 58 x 105 mm.

¹⁸ Akwaforta, wym. odcisku płyty 72 x 136 mm.

¹⁹ Piszę o tym szerzej w artykule *Maria Klementyna Sobieska w grafice XVIII i XIX wieku*, „Studia Wilanowskie” 2004, t. XV, s. 82-83, il. 11-12.

Hanna Widacka

THE ARTWORK IN THE FUNERAL BOOKS OF STANISŁAW LESZCZYŃSKI AND HIS DAUGHTER, QUEEN MARIE OF FRANCE

SUMMARY

Three funeral books have been preserved in the collections of the National Library in Warsaw which are devoted to King Stanisław Leszczyński and his daughter Maria (Marie), the wife of King Louis XV. These works are characterized by their small format, small volume and relatively modest artwork. They comprise etched vignettes and full-page plates which appear in two forms at the back of the volumes: sombre allegorical compositions and depictions documenting the *castrum doloris* which were erected in Notre-Dame Cathedral in Paris (on 12 June 1766) and in the Saint-Denis Basilica near Paris (on 11 August 1768).

Apart from the woodcuts bearing the publisher's seal of Pierre Robert Christophe Ballard, the *Description du mausolée et de la pompe funèbre* (Paris 1766) dedicated to Leszczyński contains an etched vignette depicting *The Grieving Lorraine and France*, by Benoît-Louis Prevost (1747-1804 or 1809) after a drawing by Charles-Nicolas Cochin the Younger (1715-1790). At the back of the volume there are three etchings by

François-Nicolas Martinet (1731-?), after a design by Charles-Michel-Ange Challes (1718-1778), a professional graphic artist of ceremonies and also the director of courtly spectacles. The plates show the Royal catafalque from three different angles, the shorter side and the longer side and the *Plan du catafalque*.

The *Description du mausolée de [...] princesse Marie [...] reine de France* (Paris 1768), is more or less identical. It is illustrated with two allegorical vignettes: on the title page (a grieving putto) and on page 5 (France grieving beside the Queen's sarcophagus), again by Prevost and Simon Charles Miger (1736-1820) after a drawing by Cochin the Younger. At the end of the volume there are four etched plates which show the catafalque from two different angles - the front and the side - and also a plan and transverse section. They are signed by Challes and Martinet.

Jean-George Le Franc de Pompignan's *Oraison funèbre de [...] Marie, princesse de Pologne, reine de France...* (Paris 1768) was accompanied by the publication

Description du mausolée. It was illustrated with only two etched vignettes by Prévost, which he compiled from his own drawings. The illustrations depict the coats of arms of France and Poland among vanitas motifs (on the title page) and the dying Queen Marie supported by an Allegory of Belief (before the text of the funeral oration itself).

The special artwork in these publications is not well-known. Executed by

professional artists, it revolves around a single set of names: Bocciardi (the sculptor), Challes, Cochim the Younger, Martinet and Prévost. It illustrates - in an exemplary fashion, and also with a degree of charm - commemorative funeral books which, bearing in mind the high rank of the deceased, seem to be a little too modest.